

УДК 175

О.П. БОЙКО

Державний вищий навчальний заклад «Українська академія банківської справи Національного банку України», Суми

РЕПРЕСИВНИЙ НАСТУП НА КУЛЬТУРУ ДОЗВІЛЛЯ

В статті розглядаються такі поняття як праця та дозвілля. Показано, що в історії розвитку людства співвідношення праця-дозвілля було не однозначним. Акцентовано увагу на тому, що в сучасному світі, незважаючи на автоматизацію, комп'ютеризацію, тобто вивільнення вільного часу, відбувається колонізація життєвого світу людини – наступ на культуру дозвілля.

Ключові слова: дозвілля, вільний час, праця.

Вступ

Сучасний світ має різні назви, які відбивають і різні його прояви - постіндустріальне, інформаційне суспільство, «постринкове господарство», «технотронне суспільство» все швидше стає «суспільством послуг», «суспільством споживання», «суспільством розваг», де під загрозою опиняється світ праці. Але, в той же час, в добу глобалізації відбувається і зворотній процес - колонізація життєвого світу людини, наступ на культуру дозвілля. Вільний час, який, здавалося б, все більше вивільняється за рахунок впровадження у виробництво новітніх технологій, скорочення тривалості робочих годин, все рівно використовується для додаткової праці. Відбувається широке розповсюдження готовності до понадурочної та недільної праці. Багато хто намагається перенести центр ваги свого життя у вільний час, тим самим вільний час скорочується, тому що людина використовує його, як можливість отримати додатковий прибуток.

Мета статті: проаналізувати поняття праця і дозвілля; визначити проблеми, пов'язані з колонізацією життєвого світу людини; обґрунтувати причини наступу на культуру дозвілля і шляхи подолання цих проблем.

Обговорення проблеми

Але, зазначимо, що вільний час та дозвілля (в даному випадку ми не розділяємо ці поняття) можна визначити, як сукупність прояву самостійності думки і дії, функціональної та інтелектуальної активності, творчих піднесень задля прогресивного процесу відпочинку та подальшого саморозвитку, продуктивного впливу на оточуючих, а також відновлення фізичних сил. Тому значення дозвілля в житті людини має досить важливе значення. Проблеми вільного часу та дозвілля розглядалися багатьма як західними, так українськими дослідниками - Н. Бабенко, В.В. Бочелюк, В.Й.Бочелюк, О. Голік, Ж. Дюмазедьє, А. Єрмоленко, О. Ковтун, С. Паркер, В. Пічи, Д. Робертс, О. Семашко, Ж. Фурастьє, Дж. Шиверс, Н. Цимбалюк та інші. Але сучасність вимагає нових методологічних розробок і досліджень, тому що амбівалентність людини надає її діяльності різних проявів, а саме, як наступ на світ праці, так і репресивний наступ на світ дозвілля. Отже, мета даної роботи – аналіз співвідношення світу праці та світу дозвілля в постіндустріальну епоху. У свідомості людей розвиненого індустріального і постіндустріального суспільства глибоко вкоренилося уявлення про працю, як специфічно цілераціональну діяльність, яка створює новий продукт. Праця політично санкціонується, економічно заохочується, юридично і етично легітимується. При цьому під працею розуміють, головним чином, регламентовану професійну діяльність, пов'язану з виробництвом і споживанням. Трудовій діяльності, яка є обов'язковою для людини, протиставляється все те, що безпосередньо до неї не відноситься, вважається другорядним, випадковим, похідним і, в першу чергу, дозвілля. Проте, якщо звернутися до історії європейської культури, то можна перекоонатися в тому, що далеко не завжди і, вже звичайно, не всіма представниками тієї або іншої епохи, було таке розуміння

праці. Навпаки, в більшості історичних, філософських і літературних текстах ми виявляємо прямо протилежне відношення до праці. Наприклад Аристотель писав, що “Все людське життя розпадається на заняття і дозвілля (scolh), на війну та мир, а вся діяльність людини направлена частиною на необхідне і корисне, частиною на прекрасне. Війна існує ради миру, заняття - заради дозвілля, необхідне і корисне - заради прекрасного” [1, 134]. Отже античні греки розглядали працю як “не-дозвілля” (a-scolia), свого роду відхилення від нормального способу життя. Тому, не випадково, поняття scolh (лат. schola - вільне проведення часу, дозвілля, неробство) означало час, присвячений вченим заняттям і бесідам (звідси - “схоластика” і “школа”). Дозвілля теж від початку і до кінця заповнене діяльністю, яке “не служить чомусь іншому, а само по собі гарне”, - політикою, філософією, літературою, наукою і освітою. Тому проведення часу вільною людиною, scolh у древніх греків, протистоїть, з одного боку, фізичній праці (долі рабів, торговців і ремісників), а з іншого боку - дозвільній бездіяльній розвазі та грі [1, 630]. В середні віки відношення європейців до праці кардинально не змінюється. У необхідності день за днем працювати - “у поті чола” добувати “хліб насущний” - церква бачила наслідок і прояв незавершеної природи людини. Економічна складова праці не враховувалася: працювали, аби «приборкати плоть» і зусиллям волі протистояти «спокусам лінії», а не для того, щоб створити продукт або набути прибуток [4, 98]. Чисто продуктивна (у сучасному розумінні товарного виробництва) і комерційна діяльність, яка має мету збагачення, засуджувалася і зневажалася духівництвом. Не користувалася пошаною праця і в середовищі феодальної знаті. Середньовічне дворянство відносилося критично до всієї діяльності, яка пов'язана з матеріальним виробництвом, накопиченням і примноженням багатств. Інакше і бути не могло, адже багатство служило для феодала знаряддям підтримки суспільного впливу і авторитету, а зовсім не розглядалася як мета життєдіяльного процесу або джерело інвестицій. Багатство розтрачувалося, і цим виправдовувало себе, виявляючи свідоцтво доблесті, щедрості і широти натури сеньйора. Навіть автори перших утопій дивилися на працю аристократично зверхньо. Наприклад, для Томаса Мора праця - всього лише “тілесне рабство”, якому вільні громадяни Утопії вимушено віддають частину свого часу, перекававши найменш престижні і, із їхньої точки зору, принизливі роботи на плечі людей скованих - державних рабів. Таке розуміння праці було і у Кампанелли, і Уінстенлі (останній навіть пропонував ввести в кримінальну практику особливе «покарання працею» - тимчасове або довічне звернення в рабство).

Справжня реабілітація праці відбулася в епоху Реформації. У трудовій діяльності (включаючи фізичну працю, торгівлю і лихварство - заняття, що раніше вважалися непристойними) новий клас, буржуазія, вбачав дійсне і єдине земне призначення людини, а професійний успіх розглядався як доказ “богообраності” християнина. Протестантська етика проголосила вищими добродіями працьовитість і заповзятливість, а все, що будь-яким чином відволікало від господарсько-підприємницької активності або перешкоджало їй, беззастережно засуджувалося. Вкорінення цієї ідеології ознаменувало перемогу індустріального і комерційного духу капіталізму над поетичним та теолого-метафізичним духом споглядальної рефлексії передуючих - добуржуазних епох [2, 141]. Отже, кінцевим результатом промислової революції виявилася лейборизація всього західноєвропейського суспільства - поневолення людини трудовою діяльністю. І якщо у середньовічному світі праця і все, що з нею пов'язано (техніка, економіка, виробництво) служили лише засобом досягнення мети, метою ж було саме життя, або порятунок душі людини, як це розумілося церквою, то при капіталізмі економічна діяльність, професійний успіх і матеріальна вигода набули самостійного значення, тобто стали самоціллю. Капіталістичний homo faber працює, позбавляючи себе дозвілля, щоб мати можливість жити. У цьому сенсі його положення мало в чому відрізняється від положення докапіталістичного раба. Правда сучасним рабам надається право міняти «господарів», вони можуть самостійно вибирати, де і скільки працювати, але відмовитися від роботи взагалі, тобто уникнути самого способу існування раба, вони не в змозі. Логіка цього способу існування поширюється на всіх членів суспільства, включаючи «господарів», що насправді є такими ж рабами, лише більш

привілейованими і високооплачуваними. Самі «організатори і адміністратори», пише Герберт Маркузе, виявляються цілком залежними від механізмів, які вони організують і якими керують [5,70]. Постіндустріальне суспільство мало що змінило в цьому напрямку. Навіть «господар», поневолений економічною діяльністю, вже не може повною мірою насолодитися своїм привілейованим положенням. Його доля полягає у тому, аби сприяти зростанню і зміцненню системи, множенню капіталу - і не для цілей власного щастя, а заради самого капіталу. «Господар» теж «служить», розтрачує свої сили, здоров'я, вітальні і творчі ресурси, теж обмежує себе, наскільки це можливо, в потребах і запитах, - аби добитися найкращого результату в своїй діяльності, сенс якої полягає в абстрактному збагаченні.

Слід зазначити, що сучасна людина ідентифікує себе зі своєю професією. В сучасному суспільстві понад усе цінується професійна «компетентність» і відданість справі. Також всіляко заохочуються дисциплінованість, скромність запитів і націленість працівника на досягнення максимального результату в конкретній області його професійних зусиль. І навпаки, прагнення до самореалізації за межами цієї області, до накопичення нових знань і освоєння нових «предметів», безпосередньо не пов'язаних з предметом основної діяльності, не заохочується і дезавується, як прояв «дилетантизму» [6, 107]. Людина повинна цілком розчинитися в робочому процесі. Надлишкова сила, яку вона може потратити сама на себе, стає тут зовсім не бажаною, в кінцевому рахунку вона тільки заважає її праці. Індивід стає «професійним індивідом», який безперервно працює (аби жити) і якому відмовлено у вільному і універсальному розвитку. «Праця» та «відчуження» взаємопов'язані, пише М. Вебер: «... обмеження людської діяльності рамками професії разом з відмовою від фаустовської багатогранності (яка, звичайно, витікає з цієї обмеженості) є в сучасному світі обов'язковою передумовою плідотворної праці», у цьому суть «професійного аскетизму» буржуазного homo faber'a [2, 205]. Праця і професія, пише в «Суспільстві ризику» Ульріх Бек, в ХХ столітті зробилися «вісью способу життя» західної людини. «Ще в дитинстві, цілком знаходячись всередині сім'ї, підрастаюча людина на прикладі батька пізнає, що професія є ключ до світу. Зрілість вже повністю проходить під знаком найманої праці. Навіть «старість» визначається через неучасть в професійній діяльності» [3, 202]. Можна додати, що професія служить ідентифікаційним шаблоном, за допомогою якого ми оцінюємо людей, які нею «володіють». Набуваючи професії (а разом з нею певний більш менш гарантований дохід і соціальний статус), індивід втрачає себе. Його свідомість, його уявлення про світ, ідеали і цінності виявляються інтеріоризацією зовнішніх вимог і запитів. Таким чином людина адаптується до середовища, до тих умов буття, які від нього ніяк не залежать. Як «професіонал», він виходить на ринок праці, виставляє себе, немов товар, на продаж. І - як зі всяким іншим товаром - ринок вирішує, скільки коштують ті або інші людські якості, уміння і риси вдачі, і навіть визначає само їх існування. Якщо якості, які може запропонувати людина, не мають попиту, то він виявляється абсолютно зайвим на ринку праці, і саме його існування як індивідуалізованого суб'єкта ставиться під загрозу. Впевненість індивіда в собі, самоповага і «відчуття ідентичності» перетворюються лише на віддзеркалення того, що про нього думають і чого від нього чекають інші. У самої людини немає жодної впевненості у власній цінності.

Та, все ж таки, людина - життєдіяльна істота, і головним її заняттям має бути саме життя, а не виробництво засобів життя. Вільний час, який людина раціонально використовує, перетворює її на «іншу», більш соціально розвинуту особистість. Сукупність таких індивідів - основа для якісних змін соціальної структури суспільства, особливо коли йде досить активний процес диференціації соціальної структури, формування нових соціальних груп і прошарків: підприємців, орендарів, менеджерів, посередників, інженерно-технічних працівників нового типу і таке інше. Реальне соціальне зростання людини відбувається у зв'язку зі зміною, точніше, підвищенням її культурно-технічної грамотності. Вільний час і дозвілля не лише не виключає екзистенційної активності індивідів, а навпаки, передбачає її, а вірніше сказати, забезпечує можливість такої активності. Саме вільний час дає можливість людині заповнити дозвілля осмисленою і активною діяльністю, яка може бути і

продуктивнішою, і навіть, “кориснішою і необхіднішою” (у термінології Аристотеля), чим робота за матеріальну винагороду. У цьому сенсі дилетантизм, що розуміється як життєдіяльна активності, що не прив'язана до професійної діяльності людини, слід вважати розумною і бажаною альтернативою репресивної професіоналізації. Отже, сучасне суспільство, здавалося б, надає людині більше вільного часу. Вихідні дні в нашій культурі доводяться, як правило, на суботу і неділю. Ця традиція встановилася з дорядянських часів і зберігається до цього дня. Але сучасність вносить свої корективи, і така традиція вже не є апіорі. І самі підприємці, і їх наймані робітники з сім днів тижня працюють шість, а досить часто і зовсім обходяться без вихідних. Це пояснюється бажанням швидше виконати замовлення, аби потім встигнути отримати новий, збільшивши прибутковість свого бізнесу. За цим бажанням коштує не стільки жадність і пристрасть до збагачення, скільки відчуття нестійкості, випадковості успіху в умовах ринкової конкуренції і бажання створити необхідний "про чорний день" запас фінансової і економічної міцності. Така робота "на знос" фізично і духовно виснажує і калічить організм тих, хто нехтує відпочинком. І вони, в таємниці від самих себе, починають працювати на аптеку, створюючи платоспроможну клієнтуру медичному бізнесу. Накопичення втоми у тих, хто не знає пощади до себе - «трудоголіків» - рано чи пізно досягає тієї межі, коли стомлення формує стійку відразу по відношенню до своєї справи. Мудріше поступають ті, хто дає собі регулярну хоч би короткочасну розрядку, не дозволяючи втомі накопичитися до критичної межі, за якою неминуче починається її руйнівна робота. Успішна робота завжди є наслідком, у тому числі і хорошого відпочинку, що дозволяє людині відновити сили і що формує відношення до роботи не як до самоцілі, а як до необхідного джерела засобів, що забезпечують надалі якісний відпочинок, життєвий комфорт і час, вільний для розвитку особистості.

Потрібно вміти упорядковувати свій робочий день, аби у ньому знайшлося місце регулярним заняттям фізкультурою, спортом, хобі, пізнавальній та розвиваючій діяльності та іншим задоволенням для душі. Це повертається до них збільшеною плідністю трудової діяльності, зростанням якості їх фізичного, етичного і розумового здоров'я, психічною стабільністю і врівноваженістю. Крім того, сучасність висуває нові випробування для дозвілля. Однією з проблем стає подальший розвиток, а отже і вплив, так званих, «сил вільного часу», до яких перш за все відносяться «індустрія розваг» та «індустрія споживання культури». Ці сфери набувають, з одного боку, самостійності, а з іншого, все більше залежать від смаку та бажань нового меценату - «маси», а, відповідно до рентабельності, «приспосовуються» до масових смаків. Наприклад, кіноглядач вимагає не шедеврів, а можливості втекти від повсякдення у мрію, у магію білої стіни, де він може сміятися та плакати, любити та ненавидіти і в той же час задовольняти свої пристрасті до видовищ. Сфера вільного часу стала новим значним ринком збуту. Безумовно, значення вільного часу в усі часи було досить важливим. Дозвілля повинне дарувати людині час, щоб вона ставала внутрішньо багатшою. Людина повинна використовувати свій вільний час для пізнання оточуючого середовища. Часи дозвілля дають людині можливість споглядати та творчо пізнавати оточуючий природний світ. Але сьогодні спілкування з природою, по суті, є лише продовженням стилю праці машинного виробництва. Відпочинок на природі є все більш технізованим, та і цілі такого відпочинку далекі від споглядання навколишньої краси. Підсумовуючи, можна сказати, що розуміння дозвілля постійно змінюється. Так, в епоху античності та середньовіччя дозвілля розумілося як форма інтелектуальних розваг та філософського спілкування з Божеством. Саме у вільний час реалізувалася вища ціль людини – взаємодія розуму та Логосу або Бога, а це, в свою чергу, передбачало високий статус вільного часу, культивування специфічної поведінки в його сфері та підлегле положення усіх інших сфер життєдіяльності людини та держави в цілому.

В сучасному світі, поряд з перевагами, які полегшують долю людини, поряд з технічним оснащенням, яке звільняє час та збільшує саме вільний час, відбувається репресивний наступ на культуру дозвілля. Тобто, чим більше людині пропонується, тим більше людині хочеться отримати. До цього ж, стираються та зникають деякі духовні

цінності. Отже, людина вільний час використовує як можливість отримати додатковий прибуток.

Список використаної літератури

1. Аристотель. Соч. в 4 х./ Аристотель. - М.: Мысль, 1983. Т 4. - 644 с.
2. Вебер М. Протестантская этика и дух капитализма // Избранные произведения. М., 1990, с. 141-152.
3. Бек У. Общество риска. На пути к другому модерну. М.: , 2000 – 384 с.
4. Ле Гофф. Ж. Другое Средневековье. Время, труд и культура Запада. Екатеринбург, 2002. - 98 с.
5. Маркузе Г. Одномерный человек. М., 1994. – 368 с. – с.70
6. Ортега-и-Гассет Х. Восстание масс // Избранные труды. М., 2008. - 352 с.

О.П.БОЙКО

Государственное высшее учебное заведение «Украинская академия банковского дела Национального банка Украины», Сумы

РЕПРЕССИВНОЕ НАСТУПЛЕНИЕ НА КУЛЬТУРУ ДОСУГА

В статье рассматриваются такие понятия как труд и отдых. Показано, что в истории развития человечества соотношение труд-досуг было не однозначным. Акцентировано внимание на том, что в современном мире, несмотря на автоматизацию, компьютеризацию, то есть увеличение свободного времени трудящихся, происходит колонизация жизненного мира человека – наступление на культуру досуга.

Ключевые слова: досуг, свободное время, труд.

О.ВОУКО

State high educational institution «Ukrainian banking academy of Ukraine National bank», Sumy.

THE REPRESSIVE OFFENSIVE OF ON THE CULTURE OF LEISURE

The problems of correlation of labour and rest are examined in the article. It is shown that in history of development of humanity correlation labour-leisure was not synonymous. Attention is accented on that in the modern world, in spite of automation, computerization, id est, increase of spare time worker, there is colonization of the vital world of man is treading on the culture of leisure.

Key words: leisure, free time, work.

Стаття надійшла до редакції 27.02.11р.